

Artikelen

Het Nederlandse jeugdstrafrecht in het teken van effectiviteit

Peter H. van der Laan

Senior Onderzoeker bij het Nederlands Studiecentrum Criminaliteit en Rechtshandhaving (NSCR) en Bijzonder Hoogleraar Reclasseur aan de Vrije Universiteit in Amsterdam

ABSTRACTS

Het strafrechtelijk beleid ten aanzien van jeugdigen in Nederland staat de laatste jaren in sterke mate in het teken van effectiviteit. Er wordt naar gestreefd om de recidive van jeugdige delinquenten die als (te) hoog wordt beoordeeld terug te dringen. In dat verband wordt veel verwacht van interventies die tegemoetkomen aan de zogenoemde What Works-beginselen, zoals bv. het risicobeginsel, het behoeftebeginsel en het beginsel van programma-integriteit. Interventies die aan deze en andere beginselen tegemoetkomen zijn in potentie effectiever dan interventies die dat niet of slechts ten dele doen. Sinds 2005 worden in Nederland interventies door de Erkenningscommissie Gedragsinterventies Justitie beoordeeld en zo mogelijk erkend op hun potentiële effectiviteit. Het ministerie van Veiligheid en Justitie wil dat in de toekomst uitsluitend erkende interventies worden toegepast. De omarming van de What Works-benadering is niet zonder problemen en dilemma's. Zo staan zij soms op gespannen voet met belangrijke strafrechtelijke beginselen als proportionaliteit en legitimiteit. In deze bijdrage wordt ingegaan op de What Works-beginselen, maar worden ook de daarmee samenhangende problemen en dilemma's besproken.

Jeugdstrafrecht – Nederland – Effectiviteit – What Works – Recidive

The last couple of years, Dutch criminal justice policies for juveniles are marked by effectiveness. Recidivism among juvenile offenders is considered to be (too) high and needs to be reduced. In that regard, much is expected from the so-called What Works principles such as the risk principle, the needs principle and the principle of program integrity. Interventions that meet these and other principles are potentially more effective in reducing recidivism compared to interventions that do not or only partially meet them. Since 2005, specific penal interventions are reviewed and possibly accredited as potentially effective by the Dutch Accreditation Panel for Behavioural Interventions. In the future, the Ministry of Security and Justice will only accept accredited interventions. Embracing the What Works approach is not without problems and dilemmas. For instance, they may be in conflict with important legal principles like the principle of proportionality or the principle of legality. In this contribution, What Works principles are presented but also the problems and dilemmas they present are discussed.

Criminal justice for juveniles – Netherlands – Effectiveness – What Works – Recidivism

Ces dernières années aux Pays-Bas, la politique pénale des mineurs est en grande partie dominée par l'efficacité. L'objectif est de réduire la récidive des délinquants juvéniles, qui est considérée d'être (trop) élevée. Dans ce contexte, on attend beaucoup des interventions qui répondent aux dits principes 'What Works', comme le principe du risque, le principe des besoins et le principe de l'intégrité du programme. Les interventions visant à répondre à ces principes sont potentiellement plus efficaces que les interventions qui ne le font pas, ou seulement partiellement. Depuis 2005 aux Pays-Bas, des interventions sont évaluées sur leur efficacité potentielle par un comité spécialisé aux interventions comportementales. Le ministère de la Sécurité et de la Justice désire que dans l'avenir, seulement les interventions reconnues soient appliquées. Néanmoins, l'application de l'approche 'What Works' n'est pas sans problèmes et dilemmes. Parfois, par exemple, l'approche est en désaccord avec des principes importants du droit criminel comme la proportionnalité et la légitimité. Cette contribution concerne donc pas seulement les principes 'What Works', mais aussi les problèmes et les dilemmes associés.

Justice pénale des mineurs – Pays-Bas – Efficacité – “What Works” – Récidive

1. INLEIDING

Het Nederlandse strafrechtelijk beleid staat tegenwoordig nadrukkelijk in het teken van effectiviteit. Alles lijkt er op gericht om recidive tegen te gaan of terug te dringen. De keuze voor strafrechtelijke interventies lijkt in belangrijke mate te worden ingegeven door de mate waarin die bijdragen aan het voorkomen van herhaling van criminale gedragingen. Dat geldt voor volwassen justitiabelen, maar zo mogelijk nog meer voor strafrechtelijk minderjarigen¹. De hang naar effectiviteit komt niet uit de lucht vallen. Aanhoudende berichten over toenemende (jeugd) criminaliteit en hoge recidivecijfers hebben gezorgd voor veel media-aandacht en voor maatschappelijke en politieke discussie. Maar ook nieuwe (gedrags-)wetenschappelijke inzichten in de verklaring van crimineel gedrag en in de mogelijkheden van gedragsbeïnvloeding hebben ertoe bijgedragen dat de effectiviteit van strafrechtelijke interventies veel aandacht krijgt. Pessimisme over de 'werking' van het strafrecht lijkt plaats te hebben gemaakt voor optimisme. Niet langer meer overheerst het idee dat 'niets werkt'; er valt wel degelijk wat te bereiken (Van der Laan, Slotboom & Stams, 2010).

In deze bijdrage gaan we nader in op de effectiviteit van strafrechtelijk ingrijpen. We beschrijven recente ontwikkelingen en laten zien wat strafrechtelijke interventies meer of minder effectief maakt. Hierbij vatten we 'effectief' overigens betrekkelijk simpel op, om niet te zeggen beperkt, want in de zin van geen of minder recidive (strafbaar gedrag). Andere belangrijke zaken als genoegdoening aan het slachtoffer, mate van leedtoevoeging en vergelding, en maatschappelijke acceptatie, die evenzeer legitieme doelen van het strafrecht zijn, blijven in deze bijdrage buiten beschouwing. Het is primair een sociaalwetenschappelijke beschouwing en niet zozeer een ethisch-juridische, al wordt ook aandacht besteed aan een aantal al dan niet gewenste bijeffecten en dilemma's. Het perspectief is dat van individuele personen

¹ In Nederland kunnen jongeren in de leeftijd van twaalf tot en met zeventien jaar die een strafbaar feit hebben gepleegd strafrechtelijk vervolgd worden. Zij worden aangeduid als strafrechtelijk minderjarigen. Voor hen gelden aangepaste strafrechtelijke procedures en er kunnen aangepaste sancties worden opgelegd, zoals de straf van jeugddetentie met een maximum van twee jaar en de maatregel 'plaatsing in een jeugdinrichting' met een maximum van zeven jaar (De Jonge & Van der Linden, 2007).

en individueel gedrag, en in hoeverre dat verandert. De vraag of er een samenhang bestaat tussen enerzijds het gevoerde strafrechtelijk beleid en anderzijds de ontwikkeling van (jeugd)criminaliteit, wordt niet aan de orde gesteld en laat zich overigens ook niet zo makkelijk beantwoorden. De vraag of het strafrechtelijk beleid resulteert in minder (jeugd)criminaliteit, laten we voor wat het is. We kijken vooral naar het individu, in het bijzonder de jeugdige, en de strafrechtstoepassing bij strafrechtelijk minderjarigen. In Nederland zijn dat *grosso modo* twaalf- tot en met zeventienjarigen. We tekenen daarbij aan dat veel aspecten van effectiviteit en kenmerken van effectieve interventies evenzeer gelden voor strafrechtelijk meerderjarigen.

2. SOCIAALWETENSCHAPPELIJKE BELANGSTELLING VOOR JEUGDCRIMINALITEIT EN JEUGDSTRAFRECHT

Aandacht voor de effectiviteit van de strafrechtstoepassing bij jeugdigen kan niet los gezien worden van de toenemende sociaalwetenschappelijke belangstelling voor jeugdcriminaliteit en jeugdstrafrecht. Decennialang was die zo goed als afwezig. In Nederland gaat empirisch onderzoek naar de ontwikkeling van de jeugdcriminaliteit en de strafrechtstoepassing, op een enkele uitzondering na, niet verder terug dan het begin van de jaren tachtig van de vorige eeuw.

Het begon met onderzoek naar de achtergronden en ontwikkeling van jeugdcriminaliteit, waarbij onder meer de methode van zelfrapportageonderzoek werd geïntroduceerd (Junger-Tas & Kruissink, 1987). Bij dergelijk onderzoek wordt aan een representatieve steekproef van de jeugdbevolking gevraagd of zij zich in een bepaalde periode schuldig hebben gemaakt aan strafbaar gedrag. Hoewel niet zonder nadelen – denk aan de kans op sociaalwenselijke antwoorden en onderrapportage van hetgeen er werkelijk aan de hand is – werd zelfrapportageonderzoek gezien als een waardevolle aanvulling op door politie en justitie geregistreerde gegevens over aangehouden en gehoorde minderjarige verdachten (Junger-Tas & Haen-Marshall, 1999). Het resulteerde in periodiek herhaald zelfrapportageonderzoek waarmee in combinatie met politiecijfers de ontwikkeling van de jeugdcriminaliteit op de voet kan worden gevolgd. Het voortdurend ‘monitoren’ van de jeugdcriminaliteit heeft laten zien dat met name in de jaren negentig en de eerste jaren van deze eeuw de geregistreerde jeugdcriminaliteit sterk toenam – in het bijzonder de geregistreerde geweldscriminaliteit – maar ook dat zelfrapportagegegevens deze toename nuanceerden. Hierdoor concludeerden onderzoekers, anders dan beleidsmakers en bestuurders, dat er eerder sprake was van stabiliteit, met hooguit enige toename van door jeugdigen gepleegde geweldscriminaliteit. Sinds een jaar of vijf suggereren de politiecijfers een vrij sterke daling van de jeugdcriminaliteit, maar ook nu nopen zelfrapportagegegevens tot voorzichtigheid: er lijkt toch vooral sprake van een stabiele situatie (Van der Laan & Blom, 2011; Van der Laan *et al.*, 2012).

In dezelfde periode dat meer diepgaand onderzoek werd gestart naar de achtergronden en ontwikkeling van jeugdcriminaliteit, werd besloten om ook de strafrechtelijke afdoening van jeugdcriminaliteit in beeld te brengen (Junger-Tas, Kruissink & Van der Laan, 1992). Dit liet zien dat veel door jeugdigen gepleegde strafbare feiten door de politie informeel door middel van een waarschuwing werden afgedaan. Bij straf-

bare feiten in de sfeer van winkeldiefstal en vandalisme verwees de politie in toenemende mate naar Bureau Halt. Door enkele uren schoonmaak- en herstelwerkzaamheden te verrichten kon de jeugdige het opmaken en in behandeling nemen van een proces-verbaal door het Openbaar Ministerie voorkomen. Bureau Halt coördineert deze alternatieve afhandeling. Van zaken waarvan wel proces-verbaal werd opge maakt en naar het Openbaar Ministerie werd doorgestuurd, bleek een meerderheid door de officier van justitie te worden afgedaan met een sepot. Verdere strafrechtelijke vervolging bleef veelal uit. Wel werd er in toenemende mate als voorwaarde een schadevergoeding of een taakstraf aan verbonden. Uiteindelijk bleken betrekkelijk weinig zaken terecht te komen bij de kinderrechter. De kinderrechter deed deze zaken hoofdzakelijk af met een geldboete of een voorwaardelijke straf. In ongeveer 20% volgde een onvoorwaardelijke vrijheidsstraf. Vrijheidsstraffen waren bovendien van beperkte duur: zij duurden gemiddeld 100 dagen. Sinds het einde van de jaren tachtig nam de toepassing van alternatieve sancties, of taakstraffen zoals ze later werden genoemd, een grote vlucht. Indien toegepast door de kinderrechter kwam de taakstraf vooral in de plaats van de geldboete en de voorwaardelijke straf en verving slechts in beperkte mate de onvoorwaardelijke vrijheidsstraf (Van der Laan, 2006).

Net als bij de jeugdcriminaliteit toont de toepassing van het jeugdstrafrecht vooral stabiliteit: veel afdoeningen door de politie en door het Openbaar Ministerie en verhoudingsgewijs weinig door de kinderrechter. En voorts veel taakstraffen en relatief korte vrijheidsstraffen. De strafrechtelijke aanpak van minderjarigen in Nederland kan daarom als terughoudend worden gekenschetst, maar met de kanttekening dat een toenemend aantal jongeren een taakstraf opgelegd kreeg waar vroeger wellicht zou zijn volstaan met een ‘kaal’ sepot, een geldboete of een voorwaardelijke straf. Door toedoen van met name de taakstraf werd van meer jongeren een ‘tegenprestatie’ verwacht. Verder werden meer jongeren in voorlopige hechtenis genomen en werd vaker de behandelmaatregel ‘plaatsing in een jeugdinrichting’ (PIJ) opgelegd. Zo heeft het volgen van de strafrechtstoepassing bij jeugdigen laten zien dat er nog altijd sprake is van een terughoudend strafrechtelijk beleid, maar dat er ook meer repressie is in de vorm van meer afdoeningen en meer vrijheidsbeneming (Van der Laan, 2006).

3. AANDACHT VOOR EFFECTIVITEIT

De sociaalwetenschappelijke, empirische belangstelling voor jeugdcriminaliteit en jeugdstrafrecht beperkte zich aanvankelijk tot ontwikkelingen en achtergronden van jeugdcriminaliteit en het beschrijven en analyseren van de strafrechtstoepassing. In de uitkomsten van die strafrechtstoepassing bestond weinig interesse. Recidive was tot een jaar of tien geleden in Nederland niet echt een *issue*. Taakstraffen werden geïntroduceerd met het oog op een humanere en zinvoller strafrechtstoepassing en het tegengaan van ongewenste neveneffecten van de traditionele vrijheidsstraf (Van der Laan, 1991). Zolang de taakstraf het op het punt van recidive niet slechter deed dan de vrijheidsstraf, was er weinig aan de hand. De taakstraf hoefde zich niet te bewijzen als effectiever (minder recidive). Al in de beginjaren werd duidelijk dat meer dan de helft van de taakgestraften opnieuw in aanraking kwam met politie en justie-

tie (Van der Laan, 1991), maar dat verontrustte weinigen en kreeg hoegenaamd geen aandacht. Er werd ook geen aanleiding in gezien om systematisch onderzoek naar recidive te starten.

Maar er is veel veranderd. Sinds de eeuwwisseling speelt effectiviteit een prominente rol in het Nederlandse strafrechtelijk beleid. Wat minderjarigen betreft, is dat overigens niet eens zo vreemd. Immers, in het jeugdstrafrecht zijn, anders dan in het commune strafrecht, de verschillende strafdoelen – speciale en generale preventie, leedtoevoeging, vergelding – niet gelijkwaardig aan elkaar. Bij jeugdigen staat het opvoedkundige doel in de vorm van streven naar gedragsverandering – speciale preventie – voorop; andere strafdoelen zijn daaraan ondergeschikt (De Jonge & Van der Linden, 2007). Toch wordt ook bij minderjarigen nu veel nadrukkelijker gekeken naar wat er met strafrechtelijke interventies wordt bereikt: hoe hoog is de recidive, hoe hoog is de recidive na specifieke strafrechtelijke interventies, hoe ontwikkelt de recidive zich en hoe is de recidive te beïnvloeden?

Vergroting van de effectiviteit van het strafrechtelijk systeem werd een prominente beleidsdoelstelling. Het was niet langer voldoende dat de recidive na bv. een taakstraf geringer was dan na een vrijheidbenemende sanctie; ook de recidive na een taakstraf werd als te hoog beoordeeld. De recidive moest hoe dan ook omlaag, na welke sanctie dan ook, zo luidde het uitgangspunt van het beleidsprogramma “Terugdringen recidive” dat het ministerie van Justitie in 2002 lanceerde. Enkele jaren later bracht de Recidivemonitor van het Wetenschappelijk Onderzoek- en Documentatiecentrum (WODC) van het ministerie van Justitie aan het licht dat in een tijdsbestek van zeven jaar 70% van de ex-gedetinerden en jeugdige daders opnieuw met politie en justitie in aanraking was gekomen (Wartna *et al.*, 2008). In een brief aan de Tweede Kamer concretiseerden de toenmalige minister en staatssecretaris van Justitie de recidivedoelstelling en gaven aan dat bij zowel (volwassen) ex-gedetinerden als bij jonge daders de recidive in enkele jaren met tien procentpunt zou moeten afnemen (*Maatregelen recidivereductie*, 2008). Een van de gevolgen was dat uitvoeringsorganisaties als (jeugd)reclassering en justitiële (jeugd)inrichtingen initiatieven ontplooiden gericht op grotere effectiviteit. Er werd vooral ingezet op de ontwikkeling en toepassing van gedragsinterventies, die crimineel gedrag en/of de omstandigheden waaronder crimineel gedrag zich voordoet beïnvloeden. Ter ondersteuning hiervan installeerde de minister van Justitie in de zomer van 2005 de Erkenningscommissie Gedragsinterventies Justitie. De commissie kreeg tot taak de minister te adviseren over effectieve gedragsinterventies en bestaande en nieuwe gedragsinterventies aan de hand van een aantal criteria te beoordelen op hun potentiële effectiviteit (Van der Heijden, Van der Laan & Van Tilburg, 2013). De minister wilde dat er bij zowel minderjarige als meerderjarige justitiabelen uitsluitend gedragsinterventies zouden worden toegepast, waarvan mocht worden aangenomen dat zij daadwerkelijk tot gedragsverandering en minder recidive zouden leiden. Bij een positief oordeel verleent de Erkenningscommissie aan een gedragsinterventie het predicaat ‘erkend’. Bij de installatie van de Erkenningscommissie merkte de minister op dat uiteindelijk uitsluitend door de Erkenningscommissie erkende gedragsinterventies zouden worden betaald. Hoewel het nog niet zover is, zijn er wel

aanwijzingen dat in de praktijk niet-erkende interventies zachtjesaan van het toneel verdwijnen.

De grote aandacht voor effectiviteit is op twee manieren gerelateerd aan sociaal- en gedragswetenschappelijk onderzoek. Allereerst is er *What Works*. *What Works* staat voor een van oorsprong Noord-Amerikaanse ontwikkeling, waarbij op basis van grootschalig onderzoek meer inzicht is verkregen in hetgeen (strafrechtelijke) interventies meer of minder effectief maakt in het beteugelen van de recidive (Van der Laan, Slotboom & Stams, 2010). Die inzichten kunnen worden gebruikt bij de ontwikkeling van nieuwe interventies, maar ook bij de beoordeling van bestaande interventies op hun (potentiële) effectiviteit. Deze *What Works*-benadering en de daarmee samenhangende publicaties (Andrews *et al.*, 1994; Andrews, 1995) hebben de beleidsontwikkeling in Nederland sterk beïnvloed. Sociaalwetenschappelijk onderzoek is daarnaast belangrijk voor het verkrijgen van onderzoeksbewijs (*evidence*) voor de effectiviteit of het uitblijven daarvan voor strafrechtelijke interventies. Het belang van bewijs heeft geleid tot de formulering van stringente(re) eisen aan het ontwerp en de kwaliteit van het evaluatieonderzoek dat verricht moet worden om de effectiviteit van interventies aan te tonen (Farrington, 2003). Ook hebben onderzoekers het initiatief genomen om het maken van overzichtsstudies (*systematic reviews*) te stimuleren en zo betrouwbare en valide uitkomsten van allerhande interventies en aanpakken op een handzame manier toegankelijk te maken voor beleid en praktijk².

4. WHAT WORKS

In 1974 verscheen in de Verenigde Staten het artikel “What works? Questions and answers about prison reform” (Martinson, 1974). Hierin wordt op basis van een analyse van ruim tweehonderd evaluatiestudies betoogd dat de inspanningen om gedetineerden te resocialiseren weinig effect sorteren: “With few and isolated exceptions, the rehabilitative efforts that have been reported so far have had no appreciable effect on recidivism.” (p. 25). Het artikel had grote invloed op het denken over strafrechtelijke interventies. Wat vooral bleef hangen was dat niets zou werken. De bij velen bestaande twijfel of behandeling van delinquenten zou bijdragen aan een veiliger samenleving en minder recidive, werd versterkt evenals het idee dat men beter – en goedkoper – zou kunnen volstaan met simpelweg opsluiten en daarmee ‘onschadelijk’ maken van delinquenten (*incapacitation*). Hoewel Martinson (1979) niet uit was op dit resultaat – hij mikte juist op afschaffing van gevangnissen – werden er alleen maar meer en langere vrijheidsstraffen opgelegd (Sarre, 1999). In de Verenigde Staten groeide de gevangenis capaciteit spectaculair. In Nederland deed zich iets soortgelijks voor: ook hier groeide de gevangenis capaciteit sterk. Bovendien werd het penitentiair beleid bijgesteld: humane bejegening en het voorkomen van schadelijke gevolgen van detentie stonden voorop en niet langer resocialisatie (*Taak en toekomst van het Nederlandse gevangeniswezen, 1982*)³.

² Zie www.campbell.org.

³ Overigens neemt de Nederlandse gevangenis capaciteit sinds een jaar of vijf (weer) sterk af, zowel bij volwassenen als minderjarigen.

Er werden echter ook vraagtekens gezet bij het onderzoek van Martinson en bij de validiteit van zijn conclusie (Palmer, 1975; Gendreau & Ross, 1980). Het leidde tot nieuw en methodologisch beter onderzoek naar effectiviteit. Belangrijk was de ontwikkeling van de methode van meta-analyse (Lipsey & Wilson, 2001), waarbij effectevaluaties van allerhande strafrechtelijke interventies en behandelprogramma's bij verschillende dadergroepen bijeen worden gebracht en de data (uitkomsten) van die verschillende evaluaties in één database worden ingevoerd als ware het één onderzoeksbestand (Lipsey & Wilson, 1998). Door middel van analyse van dat 'nieuwe' databestand kan worden nagegaan of en in welke mate interventies bijdragen aan het afnemen van recidive en welke mediatoren en moderatoren effecten of het uitblijven van effecten kunnen verklaren. Dit heeft geleid tot de formulering van een aantal principes of voorwaarden die, afhankelijk van de mate waarin daaraan tegevoetgekomen wordt, interventies meer of minder effectief maken in het bewerkstelligen van gedragsverandering en het tegengaan van recidive. Tegenwoordig staan deze bekend als de What Works-principes, maar worden ook wel algemene en specifieke werkzame factoren genoemd. In Nederland doen vooral de volgende, aan McGuire en Priestley (1995) ontleende, principes opgeld (Andrews *et al.*, 1990; Gendreau, Cullen & Bonta, 1994; Andrews, 1995; Van der Laan, Slotboom & Stams, 2010): het risicobeginsel, het vraag- of behoeftebeginsel, het beginsel van behandelmodaliteit, het responsiviteitsbeginsel, het beginsel van programma-integriteit en het professionaliteitsbeginsel.

RISICOBEGINSEL

Het risicobeginsel betreft de mate van risico dat iemand recidiveert. Bij een klein risico volstaat een gematigde of geen reactie. Is het risico daarentegen groot, dan is een veelomvattende en ingrijpende interventie op zijn plaats. Een nauwkeurige afstemming van de intensiteit van de interventie op de mate van recidiverisico is belangrijk. Nauwelijks ingrijpen bij hoog risico werkt averechts: meer in plaats van minder recidive. En andersom idem: een (te) zware interventie bij een gering recidiverisico leidt tot meer recidive. Niet onbelangrijk: verhoudingsgewijs het meeste resultaat wordt bereikt bij daders met een hoog recidiverisico.

VRAAG- OF BEHOEFTEBEGINSEL

Interventies zijn effectief als zij zich richten op de risicofactoren en problemen die direct samenhangen met delinquent gedrag, de zogenoemde criminogene factoren. Criminogene factoren hebben betrekking op de persoon van de dader, maar ook op zijn of haar gezin (ouders, broers en zussen), school en werk en op de sociale omgeving en leefsituatie.

BEGINSEL VAN BEHANDELMODALITEIT

Behandelmodaliteit heeft betrekking op het 'multimodale' karakter van een interventie. Een interventie richt zich bijvoorbeeld op meerdere criminogene factoren, omdat doorgaans sprake is van meer dan één criminogene factor. Dat kan inhou-

den dat een interventie niet uitsluitend betrekking heeft op de jonge dader, maar bijvoorbeeld ook zijn of haar ouders erbij betreft, of de school.

RESPONSIVITEITSBEGINSEL

Een interventie moet responsief zijn, dat wil zeggen aansluiten bij de leerstijl en mogelijkheden van de jongere. Zo is niet elke jongere gebaat bij een sterk op cognities georiënteerde benadering, of bij een sterk gestructureerde of juist ongestructureerde aanpak. Degene die de interventie uitvoert, moet inschatten welke benadering het beste past bij de leerstijl van de jongere. Tevens moeten uitvoerder en jongere 'elkaar liggen'. Hun persoonlijkheden mogen niet al te tegengesteld zijn; dat zou tot allerlei ongewenste botsingen kunnen leiden.

BEGINSEL VAN PROGRAMMA-INTEGRITEIT

Programma-integriteit behelst twee zaken. Allereerst moet er een theoretische grondslag zijn voor de interventie. Die theoretische grondslag omvat zowel de verklaring van het delinquente gedrag en het identificeren van de relevante criminogene factoren, als een gedegen onderbouwing waarom de gekozen benadering (behandeling) past bij het probleem en leidt tot verandering van gedrag. De interventie moet door theorie worden gestuurd. Maar programma-integriteit houdt ook in dat de interventie wordt uitgevoerd zoals bedacht en bedoeld. Alle onderdelen moeten in de praktijk worden gebracht, omdat het achterwege laten van bepaalde onderdelen het resultaat kan ondermijnen.

PROFESSIONALITEITSBEGINSEL

Interventies zijn effectiever als zij professioneel worden uitgevoerd. Dat vereist onder meer dat de uitvoerders goed zijn opgeleid, dat zij weten wat zij doen en waarom zij dat doen. Daar horen ook goede faciliteiten en ondersteuning in de vorm van intervisie en supervisie bij. Degene die de interventie uitvoert, moet thuis zijn in de methode en voldoende 'responsief' zijn om de interventie aan te passen aan de individuele mogelijkheden van de dader. Dat kan betekenen dat wordt afgeweken van het interventieprotocol en dat optimaal de professionele of discretionaire ruimte wordt benut.

Van een andere orde is het gegeven dat uit overzichtsstudies naar voren komt dat ambulante interventies het beter doen dan interventies toegepast in detentie. Hierbij gaat het niet zozeer om een werkzame factor (What Works-beginsel), maar om de context waarbinnen de interventie wordt uitgevoerd. Maar ambulante interventies die niet of beperkt tegemoetkomen aan de eerder genoemde What Works-beginselen zijn minder effectief dan residentiële interventies die dat wel doen.

5. BEOORDELING VAN GEDRAGSINTERVENTIES

De eerder genoemde Erkenningscommissie Gedragsinterventies Justitie beoordeelt gedragsinterventies vooraf (*ex ante*), dat wil zeggen voordat de uitvoeringspraktijk is

onderzocht, op hun potentiële effectiviteit. De What Works-beginselen vormen het toetsingskader, uitgewerkt in tien zogeheten kwaliteitscriteria. De tien kwaliteitscriteria houden het volgende in⁴:

Theoretische onderbouwing: de gedragsinterventie is gebaseerd op een analyse van delictgedrag en een expliciet veranderingsmodel waarvan de werking wetenschappelijk is aangetoond.

Selectie van justitiabelen: het type justitiabelen waarop de gedragsinterventie zich richt, wordt duidelijk gespecificeerd en geselecteerd.

Dynamische criminogene en protectieve factoren: de gedragsinterventie is gericht op het beïnvloeden van veranderbare risicofactoren en op protectieve factoren die samenhangen met het criminele gedrag.

Effectieve (behandel)methoden: er worden (behandel)methoden toegepast die aantoonbaar effectief of veelbelovend zijn.

Vaardigheden: de aanpak richt zich (mede) op het leren van praktische, sociale en probleemoplossende vaardigheden.

Fasering, intensiteit en duur: intensiteit en duur van de gedragsinterventie sluit aan bij de problematiek van de deelnemer.

Betrokkenheid en motivatie: betrokkenheid van de deelnemer bij de gedragsinterventie en motivatie voor deelname moeten worden bevorderd en gestimuleerd.

Continuïteit: er moeten duidelijke verbindingen zijn tussen de gedragsinterventie en de totale begeleiding van de justitiabele, tijdens en na de interventie.

Interventie-integriteit: de gedragsinterventie wordt uitgevoerd zoals het bedoeld is.

Evaluatie: een doorlopende evaluatie geeft inzicht in de effectiviteit van de gedragsinterventie.

Het laatste criterium (evaluatie) gaat niet over inhoud en uitvoering van de gedragsinterventie, maar over de wijze waarop onderzocht zal worden of de interventie leidt tot minder recidive. Om betrouwbaar en valide de effectiviteit aan te kunnen tonen, moet de evaluatie aan bepaalde methodologische voorwaarden voldoen.

Beoordeling en erkenning zijn een theoretische en papieren exercitie. Er wordt niet gekeken naar de daadwerkelijke uitvoering – daarvan is vaak nog geen sprake – en er is doorgaans nog geen onderzoek gedaan, althans niet in Nederland. Beoordeling gebeurt aan de hand van documenten waarin de gedragsinterventie gedetailleerd wordt beschreven. Het predicaat ‘erkend’ is dan ook geen bewijs voor effectiviteit, maar een verwachting of voorspelling dat het een effectieve interventie betreft. Onderzoek moet vervolgens binnen een periode van vijf tot zeven jaar aantonen dat de interventie in Nederland daadwerkelijk bijdraagt aan het terugdringen van recidive.

⁴ Zie “Kwaliteitscriteria per 1 juli 2012” (www.erkenningscommissie.nl).

Sinds de zomer van 2005 heeft de Erkenningscommissie 46 gedragsinterventies beoordeeld. Dit heeft geleid tot erkenning van 27 gedragsinterventies, waarvan 20 voor jeugdigen (één voor zowel minderjarigen als jongvolwassenen)⁵. Zij zijn in te delen in trainingen gericht op sociale en cognitieve vaardigheden, trainingen gericht op beheersing van agressie, interventies bij middelengebruik en verslavingsproblematiek, nazorg en op het gezinssysteem gerichte interventies. Onlangs is een gedragsinterventie voor jeugdige zedendelinquenten erkend. Enkele gedraginterventies kennen een aangepaste opzet voor mensen met een verstandelijke beperking, die vooral neerkomt op meer maar ook kortere bijeenkomsten.

6. WAT NIET WERKT

De Erkenningscommissie heeft niet alle aan haar voorgelegde gedragsinterventies direct erkend. Soms was slechts aanvullende informatie nodig om meer duidelijkheid te krijgen over een of meer criteria. In andere gevallen kon in de perceptie van de Erkenningscommissie niet overtuigend worden aangetoond dat een interventie daadwerkelijk tot gedragsverandering zou leiden. Uit de literatuur is bekend dat interventies die tegemoetkomen aan de What Works-beginselen kunnen resulteren in 10 tot 50% minder recidive. Interventies die tegen bepaalde beginselen ingaan of daar niet aan kunnen voldoen leiden soms zelfs tot meer recidive. Dat zijn bv. interventies die zich richten op andere dan criminogene factoren, gebaseerd zijn op dubieuze (theoretische) verklaringen van crimineel gedrag, of methoden hanteren waarvan niet kan worden aangetoond dat zij tot verandering van gedrag leiden. Bekende voorbeelden zijn de ook in Nederland enige tijd populaire *outward bound*-achtige projecten als voet-, zeil- en survivaltochten. Zulke activiteiten kunnen een groep beter laten functioneren, maar leiden niet tot structurele gedragsverandering en minder recidive (Lipsey & Wilson, 1998). Ook populair maar evenmin effectief zijn op afschrikking gerichte straffen als 'kale' detentie of de op militaire leest geschoeide trainingskampen (*Boot Camps*) (Wilson & MacKenzie, 2006). Het zogenoemde *smart punishing* in de vorm van elektronisch toezicht is alleen zinvol als het toegepast wordt als ondersteunend controlemiddel bij 'constructieve' toezicht- en begeleidingsactiviteiten gericht op criminogene factoren (Van der Laan, 2012). Tot slot noemen we *scared straight*-projecten waarbij jongeren een gevangenis bezoeken en met gedetineerden spreken teneinde hen af te schrikken van het plegen van delicten. Zulke bezoeken maken weliswaar grote indruk, maar het leidt niet tot ander gedrag, omdat het gebaseerd is op een niet valide theoretisch verklaringsmodel (Petrosino, Turpin-Petrosino & Buehler, 2006)⁶. Criminaliteit wordt niet gepleegd omdat jongeren niet zouden beseffen dat het kan leiden tot vervelende consequenties als detentie. Er zijn andere mechanismen en criminogene factoren in het spel, die een ander type interventie vereisen.

⁵ Zie www.erkenningscommissie.nl voor een overzicht.

⁶ Petrosino *et al.* (2006) stellen zelfs dat *scared straight*-projecten schadelijk zijn en tot meer recidive leiden en het dan nog beter is om niets te doen.

7. KANTTEKENINGEN EN DILEMMA'S

De What Works-benadering en de aanknopingspunten die de in dat verband ontwikkelde What Works-beginselen – en de daarvan afgeleide beoordelingscriteria van de Erkenningscommissie – bieden voor zowel ontwikkeling als beoordeling van potentieel effectieve gedragsinterventies, hebben ervoor gezorgd dat er (weer) geloof is in een effectieve(re) strafrechtstoepassing. Gedragsinterventies kunnen daadwerkelijk leiden tot minder recidive. Toch zijn enige nuancering en relativering op zijn plaats.

TE EENZIJDIGE FOCUS OP GEDRAGSINTERVENTIES

De eerste nuancering betreft de tamelijk eenzijdige focus op gedragsinterventies als het gaat om effectiviteit. Strafrechtstoepassing is immers (veel) meer dan dat. Gedragsinterventies worden zelden als eigenstandige sanctie toegepast, maar krijgen hun plaats in het kader van behandeling tijdens detentie of als voorwaarde en onderdeel van reclasseringstoezicht bij een voorwaardelijk sepot of een voorwaardelijke straf. Vaak zijn er ook nog andere voorwaarden en verplichtingen (bv. urinecontrole en elektronisch toezicht), die in combinatie met de specifieke toepassingscontext (denk aan detentie) invloed hebben op gedrag. Dat relativeert niet alleen de mogelijke effectieve werking van de interventie, maar maakt het ook moeilijk om de werkzaamheid en bijdrage aan het uiteindelijke resultaat van de gedragsinterventie vast te stellen. Daar komt bij dat niet altijd duidelijk is of gedragsinterventies directe invloed uitoefenen op gedrag; zij kunnen ook compenseren voor de negatieve invloeden van de bredere, traditionele sanctie als detentie of op controle gerichte begeleiding waarvan zij deel uitmaken, zoals het tegengaan van sociaal isolement, of het onderbreken van de schoolopleiding. Welke invloed een doorgaans kortdurende gedragsinterventie heeft als die wordt toegepast tijdens langer durende detentie, behandeling of reclasseringstoezicht, weten we ook niet, maar hij is wellicht relatief beperkt. Bij de Erkenningscommissie kunnen we niet te rade gaan, omdat die traditionele sancties als vrijheidsstraffen, geldboetes, werkstraffen of voorwaardelijke straffen niet beoordeelt. Die worden niet als een gedragsinterventie opgevat, maar als 'justitiële zorg'. Dit alles impliceert dat toepassing van gedragsinterventies de strafrechtstoepassing bij jeugdigen als geheel niet zomaar effectiever maakt. Er lijkt meer nodig dan een korte, eenzijdig op de persoon van de dader gerichte gedragsinterventie. Stoppen met criminaliteit en het eigen maken van een andere, niet criminele levensstijl is een soms langdurend proces waarbij ook de bredere sociale context betrokken dient te worden (Hermanns & Menger, 2009). Het is een kwestie van lange adem; men stapt niet van het ene op het ander moment van het criminele pad.

Er is nog een reden om onze verwachtingen ten aanzien van een effectief strafrechtelijk stelsel te temperen. Uit de leerpsychologie kennen we nog andere voorwaarden voor gedragsverandering dan de What Works-beginselen. Het gaat om onvermijdelijkheid, onmiddellijkheid, passende zwaarte, variatie en begrijpelijkheid (Aussems & Zwaan, 1991; Bol, 1995; Slot, 1988). Op ongewenst gedrag dient onvermijdelijk (dus zeker) een reactie te volgen. De ene keer wel een reactie en de andere keer niet doet de kans op verandering afnemen; het wekt de indruk dat het gedrag niet altijd

afgekeurd wordt. Op ongewenst gedrag moet ook onmiddellijk een reactie volgen. Dat maakt duidelijk welk gedrag niet getolereerd wordt. De reactie moet bovendien van passende zwaarte zijn, d.w.z. passend bij de ernst van het probleemgedrag. Een (te) lichte reactie wekt de indruk dat het gedrag kennelijk niet als erg problematisch wordt gezien en een (te) zware reactie leidt tot verontwaardiging. Variatie in straffen voorkomt gewenning. Als dat optreedt – weer die zelfde straf – verliest de reactie haar effect. Ten slotte moet met het oog op effectiviteit een reactie begrijpelijk zijn. Als begrepen wordt waarom er gestraft wordt en de aard van de straf bovendien aansluit bij de aard van het gepleegde delict, vergroot dat de acceptatiekansen. Als ook duidelijk kan worden gemaakt hoe iemand zich anders kan gedragen zodat hij niet in de problemen komt, nemen de kansen op resultaat toe.

Iedereen die de strafrechtspraktijk een beetje kent, weet dat het welhaast onmogelijk is om aan deze algemene voorwaarden te voldoen. Op delinquent gedrag, of het nu door jeugdigen of door volwassenen wordt gepleegd, volgt in een meerderheid van de gevallen geen reactie. Alleen al het lage opsporingspercentage – tussen de 20 en 30%⁷ – is hiervoor voldoende aanwijzing. Wordt er wel gereageerd, dan is dat meestal niet onmiddellijk; er gaat tijd overheen. Misschien vinden aanhouding en verhoor nog redelijk snel plaats, maar de definitieve strafrechtelijke afdoening laat weken, maar meestal maanden op zich wachten. Vooral bij jeugdigen wordt dit een onwenselijke situatie gevonden. Tegen de tijd dat hij voor de kinderrechter moet verschijnen, is hij soms vergeten over welk misdrijf het ging. Met een beetje welwillendheid is de situatie ten aanzien van variatie als gunstiger op te vatten. Het (jeugd)strafrecht kent immers een reeks van verschillende sancties. Of dat in de praktijk ook zo werkt, is echter de vraag. Sancties kunnen slechts tot op zekere hoogte worden aangepast aan individuele kenmerken en omstandigheden. Bovendien gaat het om grote aantallen sancties, waarbij efficiënte toepassing vooropstaat en routinematige uitvoering op de loer ligt. Dat lot treft bv. de taakstraf, die op zichzelf mogelijkheden biedt voor een individuele (op maat) invulling. Tegen deze achtergrond moeten we constateren dat de strafrechtstoepassing ‘van nature’ niet erg effectief is. Toepassing van erkende, en dus vermoedelijk effectieve, gedragsinterventies heeft daar slechts beperkt invloed op, zeker als toepassing van traditionele sancties die in zeker zin een criminogene werking hebben, niet wordt beperkt.

EEN SPANNENDE VERHOUDING TUSSEN WHAT WORKS-BEGINSELEN EN STRAFRECHTSPRINCIPES

Er zijn ook dilemma's verbonden aan een door What Works-geïnspireerde strafrechtelijk beleid. Sommige What Works-beginselen staan namelijk op gespannen voet met strafrechtsprincipes als proportionaliteit, legaliteit en gelijkheid (Van der Laan, Slotboom & Stams, 2010). Zo schrijft het risicobeginsel voor dat als er sprake is van een groot risico op herhaling een intensieve, langdurende interventie op zijn plaats is. De interventie moet bovendien veelomvattend zijn als er sprake is van een groot aantal criminogene factoren. Vanuit het perspectief van het risicobeginsel worden aard en ernst van het delict veel minder belangrijk. Het kan betekenen dat bij sim-

⁷ Zie Eggen & Kessels (2012).

pele feiten als vernieling of winkeldiefstal vanwege het gevaar van herhaling fors wordt ingegrepen. Dus geen verwijzing naar Bureau Halt om een paar uur te werken of een kleine boete, maar het gedurende een aantal maanden volgen van een gedragstraining. Aan de andere kant zou het gerechtvaardigd zijn om op zeer ernstige delicten waarbij de kans op recidive nihil is, beperkt of helemaal niet te reageren. Dat zou echter de geloofwaardigheid van de strafrechtstoepassing geen goed doen. De What Works-benadering is sterk georiënteerd op de dader, maar gaat daarmee voorbij aan bv. de belangen van het slachtoffer die de laatste jaren in de strafrechtstoepassing – ook bij jeugdigen – aan belang winnen. Ook een ander legitiem strafdoel – vergelding of leedtoevoeging – krijgt binnen What Works minder nadruk. Voor de strafrechtstoepassing bij jeugdigen is dat echter minder problematisch, omdat dat vanuit pedagogisch perspectief niet op de voorgrond wordt geplaatst. Het gaat primair om gedragsverandering, waar What Works wonderwel bij aan lijkt te sluiten.

NAAR EEN OBJECTIEVE INSCHATTING VAN RECIDIVERISICO EN CRIMINOGENE FACTOREN

Een ander dilemma hangt samen met de prominente rol van recidiverisico en criminogene factoren. Het inschatten of vaststellen daarvan is cruciaal en moet op betrouwbare en valide wijze gebeuren. In de Nederlandse justitiële jeugdzorg worden hiervoor instrumenten ingezet, waarvan de kwaliteit de laatste jaren sterk is verbeterd (Van de Put, 2011). Zulke instrumenten stellen evenwel niet het recidiverisico en de criminogene factoren in absolute zin vast, maar geven een rangordening: jongeren met een relatief klein of groot recidiverisico en sterke of minder sterke aanwezigheid van criminogene factoren. Intensievere vormen van strafrechtelijk ingrijpen – veelomvattende en langdurige gedragsinterventies – vinden vervolgens plaats bij jongeren die hoog ‘scoren’ op recidiverisico en criminogene factoren. Het is een vorm van justitieel ingrijpen die wel wordt aangeduid met *actuarial justice*: een vorm van risicojustitie, waarbij justitieel ingrijpen wordt ingegeven door de mate van risico en criminogene behoeften (Van Swaaningen, 2001). Gelijke behandeling raakt hierdoor in het geding.

WHAT WORKS ALS EEN BEPERKENDE KRACHT VOOR INNOVATIE IN TIJDEN VAN BEZUINIGEN?

Het laatste dilemma dat we hier aanstippen hangt samen met de rol van onderzoek. What Works en het streven naar effectiviteit komt voort uit en wordt sterk gestuurd door sociaal- en gedragswetenschappelijk onderzoek. Het heeft de What Works-beginselen voortgebracht en laten zien welke interventies en methoden effectief zijn. Daarom wordt gesproken van evidence-based interventies. Dat er effectieve interventies worden toegepast, is uiteraard toe te juichen, zoals het ook goed is als interventies die aantoonbaar niet of zelfs contraproductief werken, worden gemedend. Maar de kans bestaat dat door vooral geloof te hechten aan bewezen interventies, uitsluitend daarin wordt geïnvesteerd en dat er geen ruimte meer is voor innovatie en experimenteren met interventies die zich nog niet hebben kunnen bewijzen. Dur-

ven uitvoeringsorganisatie hun nek uit te steken en nieuwe interventies te financieren? In tijden van forse bezuinigingen is dat wellicht niet te verwachten.

RCT EN ETHISCHE DILEMMA'S

Overigens betekent de constatering dat het strafrechtelijk beleid sterk gestuurd wordt door onderzoek niet dat er in Nederland al veel onderzoek naar de uitkomsten van gedragsinterventies is gedaan (Van der Laan, 2001; Boendermaker, Dekovic & Asscher, 2012). Dat valt ook op te maken uit het laatste beoordelingscriterium van de Erkenningscommissie. Dat criterium is vooral bedoeld om van gedragsinterventies die nog niet of nauwelijks in de praktijk zijn uitgevoerd, op termijn betrouwbare en valide onderzoeksresultaten te verkrijgen. Idealiter worden experimenten opgezet met *random* toewijzing van jeugdige justitiabelen aan verschillende gedragsinterventies. Echt groot is de animo voor zo'n aanpak echter niet. Vaak wordt gevreesd dat jongeren een succesvolle behandeling ontzegd wordt, ook al heeft die zich nog niet bewezen. In plaats daarvan zouden ze geen of een schadelijke behandeling krijgen. Men acht dat ethisch onverantwoord. Het blijkt echter wel te kunnen. In het kader van de evaluatie van de Multisysteem Therapie (MST) – inmiddels door de Erkenningscommissie erkend – kon met succes een *randomized controlled trial* (RCT) worden toegepast, omdat duidelijk kon worden gemaakt dat jongeren in plaats van MST niet eenvoudigweg gedetineerd zouden worden, of dat hun andere behandeling ontzegd zou worden, maar andere, al langer beschikbare (intensieve) begeleiding zou worden aangeboden (Asscher *et al.*, 2007; Asscher *et al.*, 2013). Inmiddels heeft het onderzoek laten zien dat met MST belangrijke positieve resultaten kunnen worden behaald, inclusief beperking van recidive (Manders *et al.*, 2011; Asscher *et al.* 2013). Als om goede redenen een RCT niet uitvoerbaar is, blijft het belang van goed onderzoek echter overeind staan. Quasi-experimenteel onderzoek, waarbij voorafgaand aan en na afloop van de interventie gedrag en andere uitkomsten bestudeerd worden en waarbij ook vergeleken wordt met jongeren die andere interventies hebben ondergaan zonder *random* toe te wijzen, is een betrouwbaar alternatief (vgl. Farrington, 2003).

8. TER AFSLUITING

In Nederland staat het jeugdstrafrecht vandaag de dag in het teken van effectiviteit. Dat is overigens geen breuk met het verleden, maar het krijgt nu wel veel meer aandacht. Vreemd is dat niet, omdat we door sociaalwetenschappelijk onderzoek steeds meer weten over de effectiviteit van strafrechtelijke interventies. Van de traditionele vrijheidsstraf is die effectiviteit gering en misschien zelfs contraproductief; er wordt 70 tot 90% recidive gerapporteerd (Wartna *et al.*, 2008). Na de geldboete, de voorwaardelijke veroordeling en de werkstraf is de recidive weliswaar lager, maar nog altijd relatief hoog (Van der Laan, 1991). De reden hiervoor is gelegen in het feit dat deze sancties nauwelijks aangrijpen op de mechanismen en risicofactoren die crimineel gedrag verklaren. De voorwaardelijke vrijheidsstraf kan een uitzondering vormen als hieraan, bv. in het kader van reclasseringstoezicht, gedragsinterventies

worden verbonden die tegemoetkomen aan de What Works-beginselen en de nadruk bij het toezicht niet eenzijdig op controle ligt.

De hang naar meer effectiviteit zou niet ten koste mogen gaan van de terughoudendheid die het justitieel systeem van Nederland zo lang heeft kenmerkt. Nederland zou hieraan moeten blijven vasthouden: alleen ingrijpen als het echt nodig is, de intensiteit van dat ingrijpen matigen, en niet straffen om het straffen. Er zijn geen aanwijzingen dat deze terughoudendheid in het verleden heeft geleid tot onaanvaardbare risico's. De jeugdcriminaliteit heeft zich niet anders ontwikkeld dan in andere westerse landen en er is ook geen sprake geweest van een (sterke) ongewenste toename. Integendeel, de jeugdcriminaliteit is door de jaren heen betrekkelijk stabiel gebleven en misschien zelfs wat afgenomen. Dus niet meer en langere vrijheidsstraffen en ook niet meer andere sancties, en al helemaal geen geflirt met uit het buitenland overgewaaid misschien intrigerende, maar bovenal repressieve maatregelen in de sfeer van kampementen en andere op afschrikking gerichte projecten. Wel is het gewenst dat op individueel niveau de recidive na strafrechtelijk ingrijpen naar beneden gaat. Dat kan mijns inziens op twee manieren bereikt worden. Allereerst door minder vaak strafrechtelijk in te grijpen en zaken zoveel mogelijk informeel, met een waarschuwing af te doen. Is strafrechtelijk ingrijpen daarentegen onontkoombaar, dan is het verstandig om bewezen en veelbelovende gedragsinterventies ruimhartiger toe te passen naast, of liever nog, in plaats van weinig effectieve traditionele sancties.

9. REFERENTIES

- ANDREWS, D.A. (1995). The psychology of criminal conduct and effective treatment. In: J. McGuire (ed.), *What Works: Reducing reoffending*. Chichester, Wiley.
- ANDREWS, D.A., ZINGER, I., HOGE, R.D., BONTA, J., GENDREAU, P. & CULLEN, F.T. (1994). Does correctional treatment work? A clinically relevant and psychologically informed meta-analysis, *Criminology*, 28, 369-404.
- ASSCHER, J.J., DEKOVI, M., VAN DER LAAN, P.H., PRINS, P.J.M. & VAN ARUM, S. (2007). Implementing randomized experiments in criminal justice settings: An evaluation of multi-systemic therapy in the Netherlands. *Journal of Experimental Criminology*, 3, 2, 113-129.
- ASSCHER, J.J., DEKOVIC, M., MANDERS, W.A., VAN DER LAAN, P.H., PRINS, P.J.M. & DUTCH MST COST-EFFECTIVENESS STUDY GROUP (2013). A randomized controlled trial of the effectiveness of multisystemic therapy in the Netherlands: post-treatment changes and moderator effects. *Journal of Experimental Criminology*, 9, 2, 169-188.
- AUSSEMS, A. & ZWAAN, E.J. (1991). *Straffen in de opvoeding*, Leuven: Acco.
- BOENDERMAKER, L., DEKOVIC, M. & ASSCHER, J.J. (2012). Interventions. In: R. LOEBER, M. HOEVE, N.W. SLOT & P.H. VAN DER LAAN (eds.), *Persisters and desisters in crime from adolescence into adulthood* (pp. 263-289), Farnham: Ashgate.
- BOL, M.W. (1995). *Gedragsbeïnvloeding door strafrechtelijk ingrijpen: Een literatuurstudie*, Arnhem: Gouda Quint.
- DE JONGE, G. & VAN DER LINDEN, A.P. (2007). *Jeugd & strafrecht*, Deventer: Kluwer.
- EGGEN, A.TH.J. & KESSELS, R.J. (2012). Misdrijven en opsporing. In M.M. VAN ROSMALEN, S.N. KALIDIEN & N.E. DE HEER-DE LANGE (red.), *Criminaliteit en rechtshandhaving 2011* (pp. 85-120), Den Haag: Boom / Lemma.

- FARRINGTON, D.P. (2003). Methodological quality standards for evaluation research. *Annals of the American Academy*, 587, 49-68.
- GENDREAU, P. & ROSS, R.R. (1980). Effective correctional treatment: Bibliotherapy for cynics. In R.R. ROSS & P. GENDREAU (eds.), *Effective correctional treatment*. Toronto, Butterworths.
- HERMANS, J. & MENGER, A. (2009). *Walk the line. Over continuïteit en professionaliteit in het reclasseringswerk*. Utrecht, Hogeschool Utrecht.
- JUNGER-TAS, J. & HAEN-MARSHALL, H.I. (1999). The self-report methodology in crime research. In: M. TONRY (ed.), *Crime and justice: a review of research* 25 (pp. 291-367), Chicago: University of Chicago Press.
- JUNGER-TAS, J. & KRUISSINK, M. (1987). *Ontwikkeling van de jeugdcriminaliteit*. Den Haag: WODC / Staatsuitgeverij.
- JUNGER-TAS, J., KRUISINK, M. & VAN DER LAAN, P.H. (1992). *Jeugdcriminaliteit 1980-1990*, Den Haag, WODC / Staatsuitgeverij.
- LIPSEY, M.W. & WILSON, D.B. (1998). Effective intervention for serious juvenile offenders. A synthesis of research. In: R. LOEBER & D.P. FARRINGTON (eds.), *Serious & violent juvenile offenders* (pp. 313-338). Thousand Oaks: Sage.
- LIPSEY, M.W. & WILSON, D.B. (2001). *Practical meta-analysis*. Thousand Oaks: Sage.
- Maatregelen recidivereductie* (2008). Brief van de minister en staatssecretaris van Justitie aan de Tweede Kamer. 29 augustus 2008.
- MANDERS, W.A., DEKOVIC, M., ASSCHER, J., VAN DER LAAN, P. & PRINS, P. (2011). De implementatie van Multisysteem Therapie in Nederland: De invloed van behandelintegriteit en non-specifieke factoren op behandeluitkomsten. *Gedragstherapie*, 44, 327-340.
- MARTINSON, R. (1974). What works? Questions and answers about prison reform. *Public Interest*, 35, 22-54.
- MARTINSON, R. (1979). New findings, new views: A note of caution regarding sentencing reform. *Hofstra Law Review*, 7, 243-258.
- MCGUIRE, J. & PRIESTLEY, P. (1995). Reviewing 'What Works': Past, present and future. In: J. MCGUIRE (ed.), *What Works: Reducing reoffending*. Chichester: Wiley.
- PALMER, T. (1975). Martinson revisited. *Journal of Research in Crime and Delinquency*, 12, 133-152.
- PETROSINO, A., TURPIN-PETROSINO, C. & BUEHLER, J. (2006). Scared straight and other juvenile awareness programs. In: B.C. WELSH & D.P. FARRINGTON (eds.), *Preventing crime. What works for children, offenders, victims, and places* (pp. 87-102). Dordrecht: Springer.
- SARRE, R. (1999). *Beyond 'What Works?': A 25 year jubilee retrospective of Robert Martinson*. Paper presented at the History of Crime, Policing and Punishment Conference, Canberra, 9-10 December 1999.
- SLOT, N.W. (1988). *Residentiële hulp voor jongeren met antisociaal gedrag*. Lisse: Swets & Zeitlinger.
- Taak en toekomst van het Nederlandse gevangeniswezen* (1982). Den Haag: Ministerie van Justitie.
- Terugdringen recidive* (2002). Den Haag: Ministerie van Justitie.
- VAN DER HEIJDEN, TH.P., VAN DER LAAN, P.H. & VAN TILBURG, W. (2013). De toekomst van de ex ante beoordeling van justitiële gedragsinterventies. *Sancties*, 3, 136-146.
- VAN DER LAAN, A.M. & BLOM, M. (2011). *Jeugdcriminaliteit in de periode 1996-2010. Ontwikkelingen in zelfgerapporteerde daders, door de politie aangehouden verdachten en strafrechtelijke daders op basis van de Monitor Jeugdcriminaliteit 2010*. Den Haag: WODC (Cahier 2011-2).

- VAN DER LAAN, P.H. (1991). *Experimenteren met alternatieve sancties voor jeugdigen*. Arnhem, Gouda Quint.
- VAN DER LAAN, P.H. (2001). Politie en justitiële interventies bij gewelddadige en ernstig delinquente jongeren. In: R. LOEBER, N.W. SLOT & J.A. SERGEANT (red.), *Ernstige en gewelddadige jeugddelinquentie* (pp. 319-344). Houten: Bohn Stafleu Van Loghum.
- VAN DER LAAN, P.H. (2006). Just desert and welfare: juvenile justice in the Netherlands. In: J. JUNGER-TAS & S.H. DECKER (eds.), *International handbook of juvenile justice* (pp. 173-186). Dordrecht: Springer.
- VAN DER LAAN, P.H. (2012). Part-time incapacitation: probation supervision and electronic monitoring. In: M. MALSCH & M. DUKER (eds.), *Incapacitation. Trends and new perspectives* (pp. 109-132), Farnham: Ashgate.
- VAN DER LAAN, P.H., VAN DER LAAN, A.M., HOEVE, M., BLOM, M., LAMET, W.H. & LOEBER, R. (2012). Offending and justice response at the juvenile-adult interface. In: R. LOEBER, M. HOEVE, N.W. SLOT & P.H. VAN DER LAAN (eds.), *Persisters and desisters in crime from adolescence into adulthood* (pp. 201-238). Farnham: Ashgate.
- VAN DER LAAN, P.H., SLOTBOOM, A.M. & STAMS, G.J.J.M. (2010). Wat werkt? Bijdragen aan het terugdringen van recidive. In: P.J. VAN KOPPEN, H. MERCKELBACH, M. JELICIC & J.W. DE KEIJSER (red.), *Reizen met mijn rechter* (pp. 987-1002). Deventer: Kluwer.
- VAN DER PUT, C.E. (2011). *Risk and needs assessment for juvenile delinquents*. Amsterdam: Universiteit van Amsterdam.
- VAN SWAANINGEN, R. (2001). Criminaliteitsbeleid en risicobeheersing. In: E. LISSEBERG, S. VAN RULLER & R. VAN SWAANINGEN (red.), *Tegen de regels IV, een inleiding in de criminologie*. Nijmegen: Ars Aequi.
- WARTNA, B.S.J., BEIJERSBERGEN, K.A., TOLLENAAR, N., WEJTERS, G., ESSERS, A.A.M., ALMA, S.M. & ALBERDA, D.M. (2008). *Recidivebericht 1997-2004*. Den Haag: WODC (Factsheet 2008-2).
- WILSON, D.B. & MACKENZIE, D.L. (2006). Boot Camps. In: B.C. WELSH & D.P. FARRINGTON (eds.), *Preventing crime. What works for children, offenders, victims, and places* (pp. 73-86). Dordrecht: Springer.
- www.campbell.org.
- www.erkenningscommissie.nl.